

İç Yapı Dinamikleri Bağlamında Kazakistan'ın Türkiye Politikası

Yrd. Doç. Dr. Serdar YILMAZ

İstanbul Arel Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler İngilizce Bölümü Öğretim Üyesi

Çalışmada, 1991 yılında bağımsız bir devlet olarak uluslararası ilişkiler sahnesine çıkan Kazakistan'ın Türkiye politikasını belirleyen iç yapı faktörleri analiz edilmeye çalışılmıştır. İç yapı kavramının ele alınmasının nedeni, Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından itibaren vurgulanan ortak dil, soy ve tarih anlayışının Kazakistan'ın Türkiye politikasının oluşmasında önemli olduğu fakat tek başına belirleyici olmadığı düşüncesine zemin hazırlamak ve bunu kuramsal ve kavramsal olarak temellendirmektir. Bu çalışmanın hipotezi, Kazakistan'ın Türkiye politikasını belirlemede ortak dil, soy, din ve tarih anlayışından ziyade Kazakistan'daki iç yapı faktörlerinin daha belirleyici rol oynadığıdır. Kazakistan'ın Türkiye politikası incelenirken siyasal partilerin, Nazarbayev'in liderliğinin ve ülkedeki rejimin yapısının, çıkar gruplarının, STK'ların, kamuoyu ve medyanın Kazak iç yapısına olan etkisine vurgu yapılmıştır.¹

Yazarın Kazakistan'da yapmış olduğu 4,5 aylık saha çalışması ve taramış olduğu birincil ve ikincil kaynaklar neticesinde Kazakistan'daki iç yapı ile ilgili şu sonuca varılmıştır. Kazakistan'da devlet merkezli bir yaklaşım sergilendiğinden güçlü devlet zayıf toplum durumu söz konusudur. Ülkede halkın eşitliği güçlü kamu otoritesinin çıkardığı yasalarla güvence altına alınmıştır. Devlet kontrolü gerekli ve arzulan bir şeydir. Devleti oluşturan kurumların söz hakları kendilerine verilen yetkilerle çerçevelenmiştir. Devlet kurumlarında yetersiz kurumsallaşma vardır. Bürokratik kurumlar çıkar gruplarının baskısına çok açıktır. Kazak toplumu durağan bir toplum imajı verse de aslında dinamik ve değişime açık bir toplumdur. Ülkede birçok farklı yapıda grup vardır. Toplum yapısı farklı etnisiteye mensup birçok insanın bir arada yaşamasından dolayı heterojendir. Devlette tek başlılık durumu olduğundan devlet bürokrasisi politikaya emrederek yön verir. Ülkede iç ve dış politikada belirleyici olan merci devlet ve devlet bürokrasisidir. Kazakistan gibi güçlü ve söz sahibi bir liderin olduğu ülkede kamuoyunun iç ve dış politikayı şekillendirme etkisi çoğu zaman sınırlı olmakla beraber nadiren de olsa şartlara göre alınan kararları etkileyebilmektedir. Ülkedeki kamuoyunun etkinliği ne dış politikada devrim yapacak kadar yüksek, ne de sistemi felce uğratabilecek kadar güçlüdür. Buna karşılık kamuoyu sıfır etkiye de sahip değildir. Kazakistan'daki iç ve dış politikaya etki edebilecek kesim halk yığınlarından ziyade ülkedeki büyük iş çevreleri ve Sovyet kültürü ile yetişmiş siyasal seçkinlerdir. Bundan dolayı ülke politikalarının dinamiğini toplumsal süreçlerden çok seçkinler arasındaki çatışma ve rekabet oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle, siyasal rekabet ekonomik gelişmelerden beslenen seçkinler arası mücadeleye dayanmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın hipotezinin doğrulanması amacıyla üç temel soruya cevap aranmıştır. Bu sorulara verilen cevaplar neticesinde elde edilen veriler çalışmanın temel hipotezini doğrulamaktadır. Kazakistan'ın Türkiye politikasını araştırmaya odaklanan bu çalışmada cevap aranılan sorulardan ilki: Türkiye, Kazakistan dış politikasının neresinde yer almaktadır ve Kazakistan'ın Türkiye politikasını belirleyen unsurlar nelerdir sorusudur. Kazakistan Cumhuriyeti 2014-2020 Dış Politika Konsepti'ne göre Kazakistan, "iki milletin

¹ Bu çalışma 13 Ocak 2016 tarihinde savunulan ve çok yakın bir zamanda kitap olarak basılacak "Kazakistan'ın Türkiye Politikası" adlı Doktora tezinin çok kısa bir özeti'dir. Serdar YILMAZ, "Kazakistan'ın Türkiye Politikası", Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Edirne, 2016.

ortak tarihsel köklerini ve kültürel değerlerini göz önünde bulundurarak Türkiye Cumhuriyeti ile yürütülen kapsamlı işbirliğinin güçlendirilmesine büyük önem vermektedir.”² Bu belge ile Türkiye’nin Kazak dış politikasında temel belirleyici bir rol oynamasından ziyade daha çok denge mekanizmasının bir aracı olduğu; aynı zamanda Kazakistan’ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmasına ve halk nezdinde fazlasıyla bilinmesine rağmen Kazak dış politikasında Rusya, Çin, ABD, AB ve BDT ülkelerinden sonra geldiği anlaşılmaktadır.³ Zira çalışmada gösterilen istatistiki bilgiler dikkate alındığında, Kazakistan’ın yurtdışındaki yatırımları ve yıllık toplam dış ticareti ile ilgili Kazakistan Merkez Bankası tarafından yayımlanan son raporda, siyasi alanda belli bir düzeyde olan Kazak-Türk yakınlaşmasının ekonomiye yansımadağı görülmektedir. Kazakistan’ın bir yıllık dış ticaretinde Türkiye’nin payının sadece yaklaşık yüzde 2,5 civarında olması bunu doğrular niteliktedir. Ayrıca, Kazakistan’ın yurt dışındaki yatırımlarında 46 milyar dolar ile en büyük payı Amerika almış, Türkiye, Kazakistan’ın yatırım için tercih ettiği ilk on ülke arasına bile girememiştir.⁴ İlk on arasında Türkiye’nin yer almayışı yakın siyasi ilişkilerin iki ülke ekonomik ilişkilerine yansımadağı göstermektedir.

Kazakistan’ın Türkiye politikasını belirleyen unsurlara bakıldığında, ortak tarihsel ve kültürel birliktelik, bağımsızlık sonrası yaşanan ekonomik ve kültürel ilişkiler, eğitim, bölgesel ve uluslararası alandaki işbirliği ve Nazarbayev’in liderliği gibi unsurların önemli rol oynadığı görülmektedir. Ancak bunlara ilaveten, Kazakistan’ın Türkiye politikasını etkileyen siyasal sistem, partiler, başkanlık ve rejimin yapısı, çıkar grupları, kamuoyu ve medya gibi iç yapı faktörlerinin de ne ölçüde etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira Türkiye’nin Kazakistan’ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmasının halk ve devlet katında çok önemsenmesi, 1992 yılından itibaren Kazakistan’da faaliyet gösteren gerek Türkiye destekli kurumlar (TİKA, TÜRKSOY, Ahmet Yesevi Üniversitesi) gerek Türk işadamları vasıtasıyla Türkiye’nin ülkede belli bir yer edinmesi, Kazak halkının Türkiye ve Türklere duyduğu yakınlık ve Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in Türkiye ile olan ilişkilere önem vermesi gibi faktörler, Kazakistan’ın Türkiye politikasını doğrudan etkilemektedir.

Çalışmada sorulan ikinci soru ise üzerinde en fazla durulan ve Kazakistan’daki en önemli iç yapı faktörü olan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ile ilgili Nursultan Nazarbayev’in ortaya koyduğu liderlik Kazakistan’ın Türkiye politikasını ne ölçüde etkilemektedir sorusudur. Kazakistan’ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte oluşan siyasal sistem ülkenin iç ve dış siyasetini belirlerken, bu siyasetin belirlenmesindeki en büyük rolü Nazarbayev oynamıştır. Nazarbayev, ülke yönetiminde yanında yer alan siyasetçileri bir orkestra şefi gibi yönlendirirken, farklı fikirleri kendi süzgecinden geçirebilen, küresel gelişmeleri yakından takip eden, bölgesel bütünleşme ve iyi komşuluk ilişkilerine önem veren, Kazakistan’ı layık olduğu seviyeye getirmeye kararlı, sabırlı, güvenilir ve inandırıcı bir lider profili çizmektedir. Nazarbayev, Kazakistan’ın bağımsızlığını ilan etmesinden önce bile Türkiye ile yakın ilişkiler kurmuş, iki ülkenin de içinde yer alabileceği uluslararası örgütlere katılım ve ortak istişare konularında fikir geliştirmiş ve bilhassa Turgut Özal’ın cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye’ye ciddi bir sempati besleyerek taraflı tarafsız herkese göre Türk dünyasının lideri unvanını kazanmıştır. Özal’ın başlattığı ve akabinde devam eden Türk dünyası devlet başkanları zirvelerinin hepsine katılarak ortak tarih ve kültürün araştırılıp dünyaya tanıtılmasına katkı sağlamıştır.

² Republic of Kazakhstan, *Foreign Policy Concept for 2014 – 2020*, <http://www.kazakhembus.com/page/foreign-policy-concept> (20.07.2014).

³ Canat Mominkulov ile Mülakat, 12.07.2014.

⁴ Kazakistan Milli Bankı (Kazakhstan Ulттık Bankı), <http://www.nationalbank.kz/?docid=522&switch=kazakh> (15.06.2015).

Nazarbayev'in Türkiye'yi Avrasya Ekonomi Birliği'ne üyelik için davet etmesi,⁵ NATO ile yürütülen ilişkilerde Türkiye'den askeri teçhizat yardımı alması,⁶ Türkiye'nin AB üyeliğinin ileride Kazakistan'ın AB'ye üyelik yolunu açacağına inanması,⁷ Türk Konseyi ile Türkiye'nin Türk devletlerini bir çatı altında birleştirecek öncü rolünü kabul etmesi,⁸ bulduğu her fırsatta iki ülke arasındaki siyasi, yatırım, ulaşım, turizm ve ticari ilişkilerin artması gerektiğini ısrarla vurgulaması⁹ ve 2009 yılında Türkiye ile Stratejik İşbirliği Antlaşması imzalayarak ilişkileri hukuki boyuta taşıyacak adımlar atması gibi nedenlerden dolayı Kazakistan'ın Türkiye politikasına doğrudan etki etmektedir.¹⁰ Dolayısıyla, Kazakistan'ın Türkiye politikasının belirlenmesinde tarihsel birlikteliğin, akrabalığın, dil ve kültür benzerliğinin etkisi olduğu kadar, Nursultan Nazarbayev'in de devlet başkanı olarak büyük etkisi vardır.

Çalışmanın temel hipotezini doğrulamak için sorulan son soru ise Kazakistan'ın Türkiye'ye bakışındaki algı nasıldır ve bu algı Türkiye'ye yönelik politikaları ne ölçüde etkilemektedir sorusudur. Buna göre Orta Asya Türk devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte dış politikasında bir genişleme yaşayan Türkiye, Kazakistan'a yönelik politikasını ata yurdu, ağabey ve model ülke söylemleri üzerine oturtmuştur. Kazakistan ise kökü ve dili bir kardeş ülke söylemini benimsemiştir. Halklar arasında arzu edilen düzeyde olmasa da giderek artan pozitif bir algı mevcuttur. Yapılan saha çalışmasından ve taranan kaynaklardan anlaşıldığı üzere Kazakistan'da, Türkiye'ye yönelik algıların bugüne kadar Türklerle tanışmış olanlarda ve Türkiye'yi en az bir kere ziyaret etmiş kişilerde genelde daha yüksek olduğu görülmüştür. Yazarın Kazakistan'da yaptığı saha çalışmasından hareketle, Türkler ve Türkiye ile ilgili olumsuz algıların, kişisel gözlem ve tecrübelerden ziyade daha çok ön yargılara dayandığı gözlemlenmiştir. Kazaklar Türkiye'yi genel olarak Türkiye'nin ürünlerinden, Türk dizi filmlerinden, Türkiye'nin turizm potansiyelinden ve tesislerinden, ülkeye gelip giden akademisyen, işçi ve iş adamlarından bilmektedirler.¹¹

Türkiye'nin Kazakistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olması ve bunun Kazaklar tarafından asla unutulmayacak olması Türkiye algısında pozitif bir durum yaratmıştır.¹² İki ülke arasındaki tarihsel bağlar, aynı dil ve dinin benimsemesi, Türk işadamlarının Kazakistan'ın bağımsızlığından sonra Kazakistan'da iş yapıp birçok Kazak vatandaşına iş ve ticaret öğretmesi, turizm açısından Kazak halkının en çok tercih ettiği ülkenin Türkiye olması,¹³ Türkiye'nin inisiyatifi ile Kazakistan'da açılan TİKA, Yunus Emre Türk Kültür Merkezi ve Ahmet Yesevi Üniversitesi'nin eğitim ve kültürel ilişkileri artırmaya yönelik projeler yapması

⁵ Canat Mominkulov, "Avrasya Birliği Fikrine Orta Asya'dan Tarihi Bir Bakış", 23.04.2012, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3425> (11.02.2015).

⁶ "Kazakistan'da NATO'nun aracısı Türkiye", *Sol Haber Günlük Siyasi Gazete*, Sayı, 205, 12 Aralık 2006, <http://arsiv.sol.org.tr/?yazino=6114>, (01.02.2015).

⁷ Nargis Kassanova ile Mülakat, Akademik Perspektif, 11.02.2015.

⁸ Kürşad Zorlu ile Mülakat, 29.09.2015.

⁹ Canseyit Tümebayev, "Kazakistan Türkiye İşbirliğinin 20. Yılı", *EkoAvrasya Dergisi*, Bahar 2012, Yıl. 5, Sayı. 18. ss. 8-11.

¹⁰ "Kazakistan Türkiye'nin Stratejik Ortağı" (Kazakhstan-Turkiyanın Stratejialık Ariptesi), *Egemen Kazakhstan Gazetesi*, No: 42 (762), 22 Ekim 2009, s. 1

¹¹ Canat Mominkulov, "Türkiye hakkında Almatı'da yapılan Sosyolojik Araştırmanın Sonuçları", *ORSAM*, 07 Şubat 2013, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4277>, (02.05.2014).

¹² Ayşegül Aydıngün - Hayati Tüfekçioğlu, "Avrasya'nın Merkezinden Dünyaya Açılan Ülke: Kazakistan", *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkileri (Der)*, Ayşegül Aydıngün-Çiğdem Balım, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2012, s. 117-118.

¹³ TURSAB, Türkiye'nin Sessiz Büyüyen Pazarı: Kazakistan, https://www.tursab.org.tr/dosya/981/kazak_981_4909543.pdf (12.03.2015).

ve Kazak kamuoyunun pozitif Türkiye algısı, Kazakistan'ın Türkiye politikasını şekillendirmede rol oynayan faktörlerdendir.¹⁴

Kazakistan, Türkiye'de meydana gelen iktidar değişikliklerine rağmen, Türkiye'nin Orta Asya politikasında kayda değer bir gelişme olmayacağını kavramış ve ortak dil, soy, din ve tarih anlayışının Kazakistan'ın Türkiye'ye yönelik politikasını belirlemede artık tek başına yeterli olmayacağını anlamıştır. Dolayısıyla bu çalışma neticesinde Kazakistan'ın Türkiye politikası belirlenirken ülkedeki iç yapıyı meydana getiren devlet başkanı, rejimin yapısı, siyasal partiler, bürokratik kurumlar, STK'lar, çıkar grupları, kamuoyu ve medya gibi faktörlerin daha önemli rol oynadıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Bu faktörlerden en belirgin olanı ise Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'dir. Çünkü Kazakistan, Nazarbayev'in önderliğinde modern bir hayatı kendi öz geleneklerini yaşatarak yaşayan, farklı dinlere ve etnik gruplara mensup insanların ülkede barış içinde yaşadığı bir ülke haline gelmiştir. Nazarbayev, sosyalist ekonomi modelinden serbest piyasa ekonomisine başarıyla geçiş yapan, dünya toplumuna hızla uyum sağlayan ve otoriter olmakla eleştirilen bir rejimin şemsiyesi altında önce ekonomi sonra demokrasi diyerek ülke gerçeklerini göz ardı etmeyen bir Kazak modelinin uygulayıcısı olmuştur.¹⁵ Sonuç olarak, Kazakistan'ın Türkiye politikası söz konusu olduğunda ortak dil, soy, din ve tarih anlayışı önemli belirleyiciler gibi dursa da, Kazakistan'daki başta Nazarbayev olmak üzere rejimin yapısı, bürokratik kurumlar, siyasal partiler, sivil toplum kurumları, çıkar grupları, kamuoyu ve medya gibi iç yapı faktörlerinin daha belirleyici oldukları sonucuna varılmıştır.

¹⁴ Anar Somuncuoğlu ile Mülakat, 01.10.2015.

¹⁵ Serdar Yılmaz, Kazakistan'da Siyasal Denge Unsuru Olarak Nursultan Nazarbayev, *EkoAvrasya Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 31, Temmuz 2015, ss. 94-100.